

Magyarázat az „idealismushoz“.¹

Igen tisztelt Szerkesztő úr!

Böloni Vilmos úr derék fejtegetésére és komoly ellenvetéseire legyen szabad egy-két megjegyzést tennem. Nem akarom czáfolgatni, csupán annyit mondani, hogy az idealismus idején eszményként áll előttünk az erkölesi szabadság gondolata. Felelősek vagyunk tetteinkért, tehát szabad akaratumknak kell lenni. Még azok is, a kik tagadják, úgy élnek a gyakorlatban, mintha szabad volna az akaratuk. Valóban nemcsak érezzük, hogy szabad az akaratunk; de hinnünk is kell, hogy szabadon akarhatunk és tetteinkben válogathatunk, különben hiányzanék erkölesi függetlenségünk, a mi pedig okvetlenül szükséges, hogy érdemeik legyenek jó tetteinknek. A javulás minden jó léleknek a legfőbb vágya, de ha rabja vagyok körülményeimnek, nem lehet szabad akaratom sem. Bizonyos tehát, hogy hitünk és meggyőződésünk szerint szabad az akaratunk. Bár most bizonyos végzetszerűség eszméje is jelentkezik bensőnkben, melyet már Zrinyi Miklós a költő is úgy fejez ki: sors bona, nihil aliud. Ugyanezt jelzik az ekkor nagyon szokásos sorstragédiák és elbeszélések, a melyeket olvashatlanoknak találunk a realismus napjaiban, mikor az emberi természet jóságából indulunk ki és azt tartjuk, hogy minden ember saját szerencséjének kovácsa. De miként egyeztethetni össze a szabadakarat tanát a fajok jellemével, melyen alig, vagy semmit sem lehet változtatni? Erre nem tudok felelni. Annyi bizonyos, hogy eszményi napokban szörnyen bomlott a cigány, lop, csal, hazudik, rabol, gyilkol stb. A különben is bomlott faj örülten disharmonikussá válik. Ilyenkor a zsidó is sokat csal, hazudik, kiszípolozza keresztény polgártársait, tömérdek aljasságra képes s átka lesz a népnek, melynek körében megtelepedik. Realis időkben enyhülnek e gonosz sajátságok, vagy mi nem vesszük észre, esetleg a társadalom helytelen magatartásának tekintjük azokat. Így lesznek érthetők báró Eötvös és mások mentegető magyarázatai és apologiái.

¹ Vettük és adjuk e magyarázatot, melylyel tisztelt tudósunk a maga álláspontját védelmezi. Szerk.

Fölfedezésem bizonyítja, hogy szellemi látásunk épen oly téves, mint az érzéki látásunk. Valamint reggel a napot fölkelni és este letűnni látjuk, pedig most már világos előttünk, hogy e jelenséget a föld forgása idézi elő, úgy szellemi látásunk is lelki világunk minden jelenségét helytelenül itéli meg és örökös csalódásban ringatózik. Hullámok sodornak bennünket, melyeknek nem állhatunk ellent s jaj nekünk, ha nem tudunk a habok fodrával előre haladni.

Bölcsészeink mindig az idők árjának felelnek meg, különben hatástalanul magyarázgatnák a korszellem érzését, gondolkodását. A theologusokkal is csak ott állunk, a hol a bölcsészekkel. A mi unitárius vallásunk igen sok ezer évnek haladása. Hány vallás semmisült meg azóta, hogy az unitárius vallásig juthatott az emberiség! Akkor azok voltak az igaz vallások, idővel valószínűleg jó sokáig a miénk lesz az, mert könnyen simul az idők árjához. A mostani idealismus nyomása alatt nagyon meglátszik Bölöni ur tanulmányán is az idők orthodox hajlama; a jeles theologusokra való hivatkozás ennek egyik jele. Bizonyos azonban, hogy idő multával még az oly kitűnő vezérférfiak nézetei sem lesznek korlátjai a haladásnak, minő Channing és a többi jeles theologus.

Az úgynevezett anthropogeografia hajlandó fentartani a régi nézetet, hogy az éghajlat, a talaj és a többi módosítja a népek jellemét. A jellem szerintük az égalj következménye. Természetes, hogy datolya pálmát nem fog tenyészteni a lengyel, sem ananászt a szibériai lakos; tehát étkezése, öltözködése, szórakozása, egyéni, társadalmi és családi élete alá van vetve a külső természet hatásának; de főjellemvonásait nem geographiai helyzete adja meg, hanem az, hogy lelki világa minő viszonyban van a tekintély elvéhez, minő a világnézete a faji, nemzeti, családi, társadalmi, vallási, erkölcsi életről. Több ezer esztendeje annak, hogy folyton hányódik, vetődik, vándorol a zsidó, s a mennyire meg tudjuk ítélni, ma is nagy részben ugyanaz.

Több mint ezer éve egymás mellett lakik a lengyel és az orosz. Az előbbi oly idealista szláv faj, mint a cseh, a horvát, a szerb, a bolgár; míg az orosz a világ legrealistább faja, éppen úgy mint a tót, a ruthén. A klima nem tudta sem az egyiket, sem a másikat megváltoztatni. A lengyelt már rég az észak francziájának nevezik. Mindkettő fanatikus hazafi, ideális időkben rajong a hazáért, de sohasem józan, okos, higgadt.

Már most mi következik ebből?

Mivel az ember folyton a realismus felé halad, vagyis mind

mélyebb és szélesebb uralomra jut az értelem, az idealista népeknek is alája kell vetni magukat az értelem intézményeinek, a mi nagy lelki bomlással, az egyéni, a családi és a társadalmi élet züllésével jár, mert jellemük nem tud simulni a növekvő realismushoz. Igaz, hogy az erős idealismus napjaiban összeszedik magukat az idealista fajok, sőt még az oly szélső idealista faj is, mint a japán, esodákat művel; de mikor beköszönének a realis napok, e népek bomlása szemmel látható lesz. Ellenben a realista fajok, mint az angol, a német, az orosz esodálatosan szaporodnak, az értelmi vallások pedig, minő a protestans, hallatlan mértékben gyarapodnak.

Értelmünk fokozatos növekedése nemesak vallási, hanem erkölcsi, jogi, politikai, irodalmi, művészeti, egyéni, családi és közgazdasági életünket is szemlátomást módosítja, realisabbá teszi. Ámbár ma-holnap a szélső idealismus napjait éljük, még sem valószínű, hogy a XIV. és XV., továbbá a XVII. század, valamint az 1800 körüli idők idealistikus világnézete újra teljesen meghonosuljon közöttünk. Bizonyos, hogy például nálunk sem marad meg az a politikai principium, mely minden jog forrásává a nemzetet teszi; de az is bizonyos, hogy nem fogjuk mondani a Sorbonne-nal, hogy a francziák vére és vagyona XIV. Lajosé, fejedelmünk is aligha hirdeti, hogy az állam én vagyok.

Kétségtelen, hogy a jelen és jövő theologusainak jó ideig kényes tétele lesz az Isten, a lélek, a szabadakarat, a halhatatlanság kérdésének a fokozódó értelem támadása ellen való megmentése. Szebbnél szebb, gyönyörűbbnél gyönyörűbb idézetekkel fogják e tételeket igazolni; de mindig erősebb lesz az emberi kétkedés, szélesebb és mélyebb a tudás, mely kétségbe vonja mindazt, a mi nem esik érzéseink alá. A tapasztalás e tyrannismusa sok lelki fájdalmat fog unokáinknak okozni, s a mit máig még meghagyott nekünk, kiveszi a késő unokák szívéből. Az erőtlenül visszatérő idealismus majd csak afféle homályos vallásos érzést hagy hátra keblökben.

Mindez látszatra kétségbeejtő. Ugy alkotott bennünket a gondviselés, hogy örök igazságokban kell hinniünk; úgy vagyunk teremtve, hogy az idők árjának eszményeiben, mint örök igazságokban, higgyünk; a pap most még nem hirdetheti, hogy a mit ma igaznak vallunk, az holnap nem lesz az, de több ezer év története megtanított arra bennünket, hogy a mi boldogító igazságaink csak a mi igazságaink: unokáink már nem vallják azokat. Mindnyájunknak fájhat ugyan ez a tudat, mert örök biztos kalauzokra van szükségünk és ha napról-napra, évről-évre, századról századra kidőlnék e kalauzok, mi lesz velünk szegény emberekkel?

Az ember örökké hitt és mindig kétkedett vagy tagadott. A legősibb időktől fogva e kétőnek küzdelme elménkben és szívünkben sohasem szünetelt. Harczuk biztosította számunkra a haladást és az életkedvet. Bármikor feltétlen uralomra jutott volna az egyik vagy a másik, megdermedett volna lelki állapotunk és elenyészett volna életkedvünk. Ez azonban nem volt lehetséges, mert ellenkezik a lelki világ rendjével. A küzdelem örökös, csak a halál hozza meg a pihenést.

Egyszer azonban be kell következnie a nagy, az általános pihenésnek, mikor beteljesülnek eszményeink, mikor minden vonalon győzött az értelem, szétfosztott minden egységet, feloldotta az összes kapcsolatokat, szeliddé, lágygyá puhította szívünket, elnézővé, belátóvá tette elménket, kiírtotta bensőnkől a gyűlöletet és uralomra juttatta azt a halálos szeretetet, melyből kiálszik minden erő, mely nem ismeri az istenit és a fenségest, csak a jót, a jót, a tehetetlenségig jót.

BODNÁR ZSIGMOND.

Gróf Kuun Géza

1838—1905.

Történelmi alak szállt sirba. Nem a hadvezérek sorából, nem az államférfiak csoportjából, hanem a tudomány és szellem demokratikus társadalmából. A mi Argyll herczeg Angolországban, gróf Goblet d'Alviella Belgiumban: ez volt gróf Kuun Géza nálunk. Magas születés és osztálykülönbséget nem ismerő tudományos munkásság elismert kiváló képviselője; ősi eredet és a nemzet és nemzetek faji és vallási történelmének tanulmányozója.

Életének java részét a magyar nemzet eredetének kutatására szentelte, a török-tatár eredet mellett foglalva állást; és a mi görög, arab és persa iróknál idevonatkozólag található volt, azt mind összegyűjtötte fáradhatatlan szorgalma.

De nem kevesebb érdeklődéssel foglalkozott a vallási eredetekkel is és számos figyelemre méltó összehasonlító vallás történelmi tanulmányt írt. „Az imádság története“ czimű, nemesak a magyar, hanem bármely nemzet irodalmát véve is, ritka, nagyértékű mű. Vallástörténelmi tanulmányai mind folyóiratunkban jelentek meg; valamint itt közölte azokat a leveleket is, melyeket Bölöni Farkas Sándor, az „Északamerikai utazás“ írója a multszáz harminczas éveiben az ő nagybátyjával, gróf Gyulay Lajossal, a nemzeti eszmék és haladás lelkes pártolójával váltott, a kinek gróf Kuun nemcsak könyvtárát, hanem nemes hagyományait is örökölte.